

Ohranjanje lepote kraške arhitekture

ŠTANJELSKE FASADE

Mateja Kavčič

Z ohranjanjem kulturne dediščine ustvarjamo svoje kakovostno bivalno okolje, kažemo svoj odnos do prostora in s tem tudi svoj nivo kulture. Zato je dediščina eno izmed ogledal naše kulture, razgledanosti in samozavesti; z njo se predstavljamo svetu. In, ne nazadnje: v eno izmed

pomembnih ponudb, ki jo lahko nudimo obiskovalcem in turistom, sodijo okolje, prostor in arhitektura. Stavbna dediščina je zato priložnost, da gradimo in ponudimo kakovost. Obnova fasad je ena izmed nalog, s katero lahko to dosežemo.

Lepota kraških pročelij je v številnih pestrih podrobnostih, v enotnosti, v celovitem izgledu, v zlivanju z naravo, v patini. Žal so fasade del stavb, ki se jih najpogosteje obnavlja, s tem pa izgubljajo svojo pristno izvedbo. A obnavljati je možno tudi tako, da ohranimo original in patino, ki jim jo je ustvaril čas. Cilj - ohraniti te lepote - dosežemo z uporabo naravnih gradiv, enakih kot gradiva, iz katerih je bila arhitektura grajena. To pomeni: popraviti vse fasade v apneni tehnologiji, imeti občutek za razlike v izvedbah ter uporabljati gradiva lokalnega izvora.

V Štanjelu so bili v ta namen pripravljene vzorci ustreznih popravil fasad in so na voljo vsem gradbincem in lastnikom stavb. Številna pročelja Štanjela so narejena v apneni tehnologiji, a ne vsa na enak način. Glavne fasade so obdelane najkakovostneje, zadnje fasade in gospodarska poslopja pa so narejene v grobem, enostavneje izvedenem ometu. Nekatere fasade je zlizal čas, a so ob patini ohranile originalno obdelavo, celo nekaj poslikav.

Prednosti naravnih gradiv

Vendar ne gre le za lepoto. Prednost naravnih gradiv je (poleg zdravstvene in ekološke vloge) tudi v njihovi tehnološki skladnosti z obstoječo gradnjo. Med poglavitnimi argumenti za uporabo naravnih gradiv pri obnovi stavbne dediščine je ugotovitev, da se naravni materiali pravzaprav ne »počutijo« dobro v stiku s sodobnimi materiali. Ti zaradi svoje sestave onemogočajo prehajanje vlage, povečujejo izsoljevanje in zato že po nekaj letih začnejo vidno propadati ter škodovati stavbi. Uporaba sintetičnih materialov ima tudi neviden učinek; vpliva na večjo vlažnost v zidovih, pospešuje plesnenje, spreminja mikroklimo, vnaša nepreverjene, ekološko sporne materiale.

Na drugi strani ugotavljamo, da je pravzaprav veliko ometov, narejenih v apneni tehnologiji, preživelo stoletja in da se jih najbolje popravlja in obnavlja v isti tehnologiji - to je v apneni. Edino, česar se moramo kot opazovalci navaditi, je pri načinu obnove z naravnimi materiali to, da fasade »spregovorijo« drugače. To pomeni, da po obnovi niso izdelane v enoviti, gladki barvni obdelavi, ki prekrije fasado kot »preliv torte«. To pa je, na žalost, današnjemu okusu všečno in je

posledica množičnih izvedb z industrijskimi materiali, ki se nam ponujajo na vsakem koraku. Apnene fasade izgledajo drugače: na fasadi ostanejo opazni originalni ohranjeni deli, vidijo se sledovi ročne izvedbe, fasada ohranja svojo patino. Fasada z uporabo apna je plod stoletnih izkušenj, ki so prehajale iz roda v rod, a jo danes, žal, obvlada le še redko kateri zidarski mojster, pa zato tudi to znanje že samo po sebi postaja dediščina. In to bi moralo postati merilo lepega.

Kako ohraniti štanjelske fasade?

Kako ohraniti slikovitost, patino in lepoto štanjelskih fasad, je bilo zastavljeno vprašanje ob letošnjem proračunskem sofinanciranju obnov fasad v Štanjelu? V svetu so metode ohranjanja in uporabe naravnih gradiv pri obnovi že zelo razvite in treba jih je le uveljaviti tudi v našem prostoru. Zato smo odgovor na to vprašanje pripravili na kraju samem. Z uporabo lokalnih gradiv, z vzorci različnih ometov in z navodili za popravila. Namerno uporabljam izraz »popravila«,

Trden apneni omet s patino - njegova nadomestitev s cementnim ometom bi naredila stavbi nepopravljivo estetsko in tehnološko škodo.

Grobi fasadni obrizg

Fasade na zadnjih straneh in gospodarskih poslopijih so bile narejene v grobem fasadnem obrizgu. V večini niso bile beljene, zato je pomembno najti pesek ustreznega odtenka, da popravi ne bo preveč poudarjeno. Obrizg nanašamo naposredno na zid, enakomerno na dele, kjer je omet izpran. Zaplate originalnega ometa pustimo vidne, prav tako večje kamne. Kadar na ta način ometavamo nov kamnit zid, prekrivamo s tankim slojem celotno površino, vključno z večjimi kamni, s katerih bo dež najprej spral tanek sloj ometa.

Fino zaribani omet

Moda prve polovice 20. stoletja je bila izdelava fasad v gladkem zaribanem ometu, barvanih v odtenkih okra, zelene ali rdeče barve. Nekaj teh pročelij ima tudi Štanjel in za njihovo obnovo smo pripravili vzorec na stavbi Štanjel 8. Omet je narejen v dveh slojih, v grobem podložnem in v tankem zaključnem sloju, ki je enakomerno zariban z leseno gladilko. Narejen je iz fino presejanega peska, lahko tudi mivke.

Fugiran zid

Mnogo fasad je danes kamnitih, čeprav so bile v začetku vsaj grobo ometane. Zavedati se je treba, da omet ščiti zid pred spiranjem veziva med kamni, zato ni narobe, če take zidove na tanko omečemo z obrizgom. Povsem nepotrebno pa je nove kamnite zidove obdelovati s preciznim fugiranjem, kajti v celoti viden kamnit zid poznamo samo v primeru gradnje suhozida. Če želimo ohraniti videz stare, od dežja sprane kamnite fasade, popravljamo le nezaščitene stike med kamni. Vanje naneseemo malto in ko se delno zasuši, površino narahlo oribamo s sirkovo krtačo in na koncu z gobo. Poskrbimo za enakomerno razporeditev vidnih kamnov v zidu in ne delamo preveč precizno, kajti ohraniti moramo videz enostavne obdelave.

Fino zaribani omet na fasadah iz prve polovice 20. stoletja

Zakaj je delo z apnom danes tako oteženo?

Vsak začetnik, ki ne pozna dela z apnom, običajno dvomi v kakovost tega materiala. Apneni omet se obnaša popolnoma drugače od obnašanja uveljavljenih cementnih mešanic in že med delom se pojavijo prvi dvomi. Zato navajam nekaj osnovnih razlik med cementno in apneno tehnologijo, ki naj bodo v pomoč tistim, ki želijo delati z apnom.

Navada in rutina dela, ki izvira iz cementne tehnologije, je ključni problem neuspešnih del v apnu. To sta namreč popolnoma nasprotni si tehnologiji. Večina, ki dela v gradbeništvu, pozna samo pogoje za delo s cementom, zato je

Popravilo grobega fasadnega obrizga, pripravljen v treh različnih odtenkih malt

Popravilo originala z dopolnjevanjem

Sive fasade s patino časa ustvarjajo kakovostno podobo Štanjela.

kajti fasad ne »obnavljamo«, temveč jih le popravljamo in s tem ohranjamo izgled, ki so ga pridobile v minevajočem času.

Apnene malte

V apneni tehnologiji zidanja in ometavanja se uporablja dve vrsti apna: žgano apno in gašeno apno. Žgano apno je že skoraj popolnoma utonilo v pozabo, a ga je še možno dobiti kot apno za posipavanje tal v kmetijstvu in ga izdelujejo v Solkanu. To je apno v kosih, ki ne sme biti hidrirano in se ga uporablja za malte, s katerimi zidamo in grobo ometavamo. Fine površine ometov pa delamo z uležanim gašenim apnom in z njim tudi belimo.

Barva ometa

Ob iskanju primernih odtenkov ometa igra ključno vlogo pesek. V štanjelskem kamnolomu sedaj kopljejo pesek svetlo sive barve, na obronkih sten pa je nasipanega precej materiala rjave in rdeče zemeljske barve, ki so ga uporabljali nekdaj in iz njih pripravljali tudi pigmente. Pred pripravo

malte moramo določiti ustrezno barvo peska, zato da je popravilo čim manj opazno. V dogovoru z upraviteljem kamnoloma je različne odtenke peska možno presejati na želeno granulacijo ali se celo dogovoriti, da v kamnolomu sortirajo odtenke peska v večjih količinah, ki bi bile uporabne za celotno kraško območje.

Zagljajene beljene fasade

Med najvrednejšimi so stavbe z ohranjeno originalno obdelavo zagljajenih beljenih ometov, ki so ponekod še ohranile dele poslikav. Prenove teh stavb so na več mestih vnesle nove predelave tudi v neprimernih gradivih in z njimi ranile ohranjena pročelja. Te vrste fasad je možno ohraniti, utrditi in dopolniti samo na mestih, kjer se je izgubil del originala. Odstranjevanje ometov je tu omejeno samo na škodljive in neprimerne dodatke, vse ostale plasti - tudi patina, kjer ni škodljiva - se kot del originala ohranjajo. Ohranjanje zahteva precizno in nadzorovano delo ter vključuje postopke injektiranja, utrjevanja in prilagajanja novega ometa staremu.

Štanjelski peski dajejo fasadam raznolikost v sivih, okrastih, rjavih odtenkih zemeljskih barv.

Ostanki glajenega in beljenega ometa so deli najbolj kakovostnih pročelij in jih je možno ohraniti

Vzorec narejenega fino zaribanega ometa

današnje znanje izdelave apnenega ometa podrejena tehnologija, ki ji tempo narekuje cement. In v tem je prva napaka pri delu z apnom. Omete, ki imajo primešan cement, je namreč možno nanašati skorajda v kateremkoli času; debelina nanosa ni tako pomembna, strjevanje malte je hitro. Od teh pogojev, ki jih ponavadi dobi nanašalec apnene fasade (narediti hitro in v sezoni), v glavnem izvirajo neuspešni poskusi nanosa apnenih fasad ter očitek apnu, da ni kakovosten material.

Ključna razlika pri delu apnenih fasad je v klimi. Pri nanašanju apnenega ometa je bistvena ustrezna temperatura zraka, ki mora biti med +7 in +20 °C. Pomembna je tudi hitrost strjevanja ometa. Cement se strdi takoj, za apno pa lahko rečemo le, da se strjuje, dokončno strdi kot cement pa se nikoli. Postopek nanosa ometa s cementom je hiter, postopek nanosa

z apnom je počasen. K temu prispeva tudi obvezno negovanje apnenega ometa. Vse obdobje negovanja ometa mora biti fasada zaščitena pred dežjem, vetrom in soncem s tkanino, ki jo bo možno ob nepredvideni spremembi temperature vlažiti in s tem prilagajati mikroklimo. Po nanosu apnenega ometa delo namreč ni končano; omet je treba opazovati, negovati tudi do deset dni. Prevroče ali prehladno ozračje, lahko pa tudi močan veter, prekinejo proces karbonizacije, strjevanja. Ta se ustavi in omet »zakrkn«. Zid, na katerega se nanaša omet, mora biti čist in vlažen, zato se ga pred nanašanjem obvezno spere. Če je zid neraven, se najprej z apnenim nanosom enakomerno zapolni neravnine v zidu, tako da je končni nanos apna enakomerne debeline. V nasprotnem primeru omet večjih debelin poka.

Fasade enega izmed najlepših kraških naselij, Štanjela, ponujajo nešteto lepih ambientov, slikovitih podob od blizu in daleč. In to ne zato, ker so narejene v silikonskih pisanih fasadnih barvah, z gladkimi sanirnimi ometi, s plastičnimi okni. Lepe so zato, ker so se zlile s sivino kraškega kamna, ker jih je prekrila patina, ker so povezane z okoljem, v katerem so nastale. Če postajajo naša mesta podobna vsem ostalim evropskim mestom - polna izdelkov globalne industrije, enakih barv in gladkih, strojno narejenih fasad, bolj in bolj izgublja svojo identiteto. Vzorce apnenih fasad v Štanjelu smo zato pripravili kot pomoč lastnikom in izdelovalcem fasad. Ustrezne so tudi za širšo okolico Krasa in so zato na voljo vsem, ki želijo svojim hišam najboljše. Podrobnejša navodila si oglejte na spletni strani: [www.rescen.si/metode in tehnologije/stavbna dediščina](http://www.rescen.si/metode-in-tehnologije/stavbna-dediščina).

Mateja Kavčič, univ.dipl.inž. arhitekture in restavratorka-konservatorka, Zavod za varstvo kulturne dediščine, Restavratski center, Ljubljana

Vzorec fugiranja zidu

Primer fasade, ki je danes kamnita, nekdanj pa je bila v celoti zaščitena z ometom

